

PRATARMĖ

ISSN 1392–2831 Tautosakos darbai XXXVI 2008

Tautosakos darbų XXXVI tomas, kaip ir visi 2008 metai, yra tarsi paženklintas Norberto Vėliaus ženklų. Šiam iškiliam mokslininkui, lietuvių folkloro ir mitologijos tyrėjui, profesoriui, tautosakos rinkimo sąjūdžio įkvėpėjui ir begalinio darbštumo bei energijos asmenybei, kurio vien veiklos sritims ir nuopelnams lietuvių kultūrai išvardyti prireiktų ne vieno puslapio, šiemet būtų sukakę 70 metų. Tai puiki proga darsyk įvairiais požiūriais apmąstyti, ko netekome prieš daugiau nei dešimtmetį, N. Vėliui netikėtai pasitraukus iš mūsų tarpo, iš naujo susikaupti atidesniam žvilgsniui į mokslinį profesoriaus palikimą, jo brėžtas tyrimų kryptis ir pradėtų darbų barus. 2008 metais įvyko ne vienas N. Vėliui skirtas renginys, iš kurių bene labiausiai norėtuši paminėti Lietuvių literatūros ir tautosakos institute pradėtus „Profesoriaus Norberto Vėliaus skaitymus“, kurie, tikimės, taps gražia tradicija.

Pirmasis Tautosakos darbų XXXVI tomo skyrius yra tiesiogiai skirtas N. Vėliaus palikimo įvertinimui. Folkloristė Bronė Stundžienė, ryžusis iš archyvų pakelti ir perversti milžinišką N. Vėliaus užrašytos tautosakos kiekį, analizuoja, ką išvydusi taip atidžiai žvelgdama į tautosakos rinkėjo laboratoriją: kokių ideologinių epochos atgarsių ir paties rinkėjo kūrybingumo atšvaitų jai pavykę aptikti ir kaip N. Vėlius atsiskleidžia savo rankraščiuose. Tuo tarpu etnologo Petro Kalniaus straipsnyje į N. Vėliaus palikimą pažvelgta iš kiek kitokios perspektyvos – per jo veiklos Etninės kultūros globos taryboje ir per profesoriaus bandytos įdiegti etninės kultūros sampratos prizmę.

Toliau publikuojami moksliniai straipsniai, vienaip ar kitaip tęsiantys N. Vėliaus tyrimus tautosakos, mitologijos, kalbos mokslų srityse ir tokiu būdu suaktualinantys jo palikimą. Vykintas Vaitkevičius, jungdamas tautosakos, istorijos, archeologijos ir kalbos mokslų duomenis, bando rekonstruoti su Perkūnakiemiu – jau nebeegzistuojančia vietoje – sietus mitus. Saulius Bagočiūnas savo ruožtu domisi „Eglės žalčių karalienės“ pasakos topografija Lietuvoje ir gerokai nuo jos nutolusiose vietovėse. Nijolė Laurinkienė mėgina aptarti įvairiuose rašytiniuose šaltiniuose ir tautosakoje išsibarsčiusius lietuvių žemės deivės vardus, o Dainius Razauskas – naujai pažvelgti į netikėtą lietuviško žodžio laukis prasmines sąsajas. Daiva Vaitkevičienė skelbia straipsnį iš dar beveik netyrinėtos lietuvių tradicinės kultūros srities – etnoentomologijos, aptardama labai įdomiai tikėjimuose ir liaudies medicinoje funkcionuojančią būtybę – vabzdį, vadinamą kurkliu (lot. Gryllotalpa gryllotalpa).

Skyriuje „Folkloras ir dabartis“ sudėti straipsniai, kuriuose dėmesys telkiamas į dabartinius folkloro raidos procesus, tradicijos transformacijas ir adaptacijas naujaisiais laikais. Antai Vita Ivanauskaitė, remdamasi pastarųjų folkloro ekspe-

dicijų Dzūkijoje metu užrašyta medžiaga ir savo pastebėjimais, brėžia folkloristų dar beveik nejudintą tyrimų lauką – liaudiškojo pamaldumo sritį. Tuo tarpu šiuolaikinių folklorinių naratyvų tyrinėtoja Gražina Skabeikytė-Kazlauskienė šįsyk imasi populiarių anekdotų analizės, išvelgdama jų veikėjo Petriuko paveiksle archetipinių mitinio triksterio bruožų. Dar vieno itin sparčiai per šiuolaikines informacijos sklaidos priemonės plintančio ir populiarėjančio dabartinio folkloro žanro – grandininio laiško – ribas ir sisteminimo galimybes bando nustatyti Povilas Krikščiūnas.

Toliau skelbiamos šiuolaikinio folkloro publikacijos savotiškai iliustruoja anksčiau skyriaus straipsnius: čia sudėti anekdotai apie Petriuką (publikaciją parengė Gražina Skabeikytė-Kazlauskienė) ir grandininiai laišakai (juos parengė Povilas Krikščiūnas). Taip pat pristatomas ir dar vienas moderniojo folkloro žanras – šiuropės ir jų parodijos (parengė Laima Anglickienė).

Archyvinio folkloro publikacija skirta dainuojamajai tautosakai: Kostas Aleksynas pateikia neskelbtų karinių dainų pluoštą.

Šiame tome turime garbės paminėti ir dar keturias svarbias sukaktis: N. Vėliaus globėjo ir mokytojo, retos erudicijos rusų humanitaro, baltisto ir nuoširdaus Lietuvos bičiulio Vladimiro Toporovo 80-metį (ta proga skelbiame Tomo Venclovos jaunystės prisiminimais pagrįstą esė „Semiotikų bendrijoje“), iškilaus prancūzų mokslininko, struktūrinės antropologijos korifėjo Claude'o Lévi-Strausso 100 metų jubiliejų (apžvalgą apie šio tyrinėtojo gyvenimą ir darbus parengė Ieva Rusteikaitė), vokiečių tautosakininko Kurto Rankės šimtmetį (apie jo veiklą ir nuopelnus folkloristikai rašo Magdalene Huelmann) ir 150 metų Vinco Kudirkos gimimo sukaktį (epochinę jo sudaryto pirmojo harmonizuotų lietuvių liaudies dainų rinkinio „Kanklės“ svarbą ir reikšmę lietuvių etnomuzikologijai išsamiai aptaria Živilė Ramoškaitė).

Tautosakos darbų XXXVI tome tęsiame tradiciją kasmet pasidalyti naujausiais folkloro ekspedicijų išpūdžiais ir apibendrinti jų patirtį. Šįkart pateikiame ekspedicijų Veisiejų krašte (Lazdijų r.) dalyvių išpūdžių ir vertinimų pluoštą.

Recenzijų skyrelyje Daiva Račiūnaitė-Vyčiniene pristato ilgai lauktą lietuvių folkloristikos įvykį – kalendorinių dainų tomą, sudarytą Jurgitos Ūsaitytės ir Aušros Žičkienės; Lina Būgienė apibūdina slovėnų raganoms skirtą Mirjam Mencej studiją, sykiu ieškodama šio įvaizdžio atitikmenų lietuvių tradicijoje; Rūta Žarskienė apžvelgia austrų mokslininkų Gerdos Lechleitner ir Julios Ahamer parengtą Vienos fonogramų archyvo leidinį, apibendrinantį per daugelį dešimtmečių sukauptą lauko tyrimų patirtį ir pasaulinį tokių tyrimų kontekstą; o Romualdas Apanavičius išsamiai įvertina LLTI Tautosakos archyvo darbuotojų Rūtos Žarskienės ir Austės Nakienės parengtą atkurtų fonogramų garso įrašų publikaciją.

Toliau anotuojami dar trys leidiniai: Latvių kultūros akademijos raštų tomą, sudarytą Jurio Urtano, plačiai pristato Lilija Kudirkienė, 25-ąjį paremiologijos tyrimams skirtą leidinio Proverbium tomą aptaria Giedrė Bufienė, o dar vieną Mirjam Mencej sudarytą Liublianos universiteto publikaciją – straipsnių rinkinį apie erdvę ir laiką Europos kultūroje – glaustai apibūdina Jurga Sadauskienė.

Tomas baigiamas gausia lietuvių folkloristikai ir apskritai kultūrai svarbių įvykių apžvalga, iš kurių bene džiugiausias – profesoriui Stasiui Skrodeniui įteikta Jono Basanavičiaus premija.